

Pusztai Csaba

Eszterházy Károly Főiskola, Közgazdaságtan Tanszék
csaba.pusztai@axelero.hu

AZ INTERNET SZEREPÉNEK ÉRTÉKELÉSE A FELSŐOKTATÁSBAN A NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK FÉNYÉBEN

A neoklasszikus közgazdaságtan a gazdasági növekedés motorjának elsősorban a „kemény” tényezőket tekinti, mint például a bővülő termelőeszköz állományt (tőke). A 20. század második felében végzett empirikus kutatások viszont rendre szembe-sültek azzal, hogy különböző nemzetgazdaságokban a növekedés egy jelentős részét már nem magyarázta a beruházások növekedése. Rámutattak, hogy a „puha” ténye-zőknek, mint például az ország munkaerő-állományában megtestesülő *humán tőké-nek* hasonlóan fontos szerepe van a gazdaság sikerességében. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a humán tőke az a gazdaságilag releváns tudás, ami közvetve vagy közvetlenül felhasználandó a gazdaság működése során.

Nem meglepő, hogy a tudás szerepének felismerése elérte a politikai arénát is és bevált kulcsszóvá nőtte ki magát a politikai diskurzusban. Míg korábban a humán tőke fogalma dominált a politikai dokumentumokban (stratégiák, jelentések stb.), manapság hasonlóan gyakran emlegetett fogalommá vált a tudás alapú társadalom és a tudásgazdaság emlegetése, karöltve az innováció szerepének kiemelésével. Ebben a keretben a felsőoktatás középpontba került, mint a tudás-termelés egyik kiemelt helyszíne (Kitagawa, 2005).

A felsőoktatás és a regionális fejlődés kapcsolata

A globális piactérben a verseny nyilvánvalóan kiéleződött a nemzetközi vállala-tok között. Ugyanakkor általánossá vált a verseny, illetve versenyképesség értelme-zése régiók tekintetében is. Ez kifejezetten jellemző az Európai Unió gazdasági- és társadalompolitikájának megközelítésére, miszerint a regionális versenyképesség meghatározó tényezője az innováció. A felsőoktatási szektor ideális esetben számos ponton beleilleszkedik ebbe a regionális gazdaságba, közvetlenül hozzájárulva a gazdasági teljesítményhez (pl. munkahelyteremtés, termékek és szolgáltatások iránti keresletteremtés, régió kívüli bevételek vonzása), illetve a tudásteremtő folyamato-kon (oktatás, képzés, kutatás) keresztül a versenyképesség növeléséhez (Batterbury és Hill, 2004).

A Világbank (World Bank Institute, 2001) szerint a sikeres tudásgazdaságnak legalább négy kritikus feltétele van:

- olyan gazdasági környezet, ami ösztönzőleg hat a tudásteremtésre és az eredmények felhasználására,
- olyan oktatási és képzési rendszer, ami olyan szakképzett embereket bocsát ki, akik képesek tudást létrehozni és azt fel is tudják használni,

- olyan innovációs rendszer, ami a vállalatok, kutatóközpontok, felsőoktatási intézmények és egyéb támogató szervezetek együttműködésén alapszik és képes globális tudást a helyi igényekhez és lehetőségekhez illeszteni,
- dinamikus információs infrastruktúra, ami lehetővé teszi a hatékony kommunikációt és információmegosztást.

A felsőoktatási intézmények és a gazdaság kapcsolatának értelmezésekor leginkább az egyetem és a különböző iparágak közötti magas szintű technológia- és tudás transzfert, a spin-off tevékenységeket szokták kiemelni. Ugyanakkor fontos annak hangsúlyozása, hogy egy egyetem vagy főiskola fontos „társadalmi” szerepet is betölt azzal, hogy összekötőként funkcionál a regionális gazdaság szereplői között, ezzel társadalmi tökélet építve (Goddard, 2005).

„Glokális” felsőoktatás

A megváltozott gazdasági környezet számos tekintetben új kihívást jelent a egyetemek, főiskolák számára. A már említett globalizációs trendeknek köszönhetően a felsőoktatási intézmények egyre nagyobb földrajzi léptékű folyamatokban is részt vesznek. Nem csupán nemzeti szintű, hanem nemzetközi, illetve szubnacionális szereplőkkel is kapcsolatba kerülnek. Habár a legtöbb országban a kormányzat bír a legnagyobb befolyással a felsőoktatásra politikáján keresztül, közben a felsőoktatási intézményeknek számos egyéb más „politikai centrumra” is tekintettel kell lenniük a korábbiakhoz képest, például kutatási támogatások megszerzésénél, vagy a transznacionális akkreditációnál (pl. Európai Unió). A fentebb említett innovációs rendszerek szintén határokon átívelő konstrukciók lehetnek, például eltérő földrajzi régiókban működő egyetemek közötti stratégiai együttműködések formájában.

A nemzetközi térbe történő kilépés mellett, ahogy azt már kiemelttem, a felsőoktatási intézmények regionális szinten is helyt kell, hogy álljanak. Vagyis egyszerre tekinthető kívánatosnak a „globálisabb” és „lokálisabb” karakter (Kitagawa, 2005). Az egyetemek ezzel elősegíthetik a különböző földrajzi léptékek közötti éles határvonal finomítását: regionalizálják a világszínvonalú kutatási eredményeket, elérhetővé téve azon szereplők számára, akik földrajzi „látótere” limitált regionális vagy helyi szinten. Továbbá elősegítik a regionális szinten jelentkező innovációs folyamatok eredményeinek nemzetközi szinten való versenyztetését.

Vállalkozói szemlélet és menedzsment a felsőoktatásban

A másik fontos tényező, ami a felsőoktatási intézményeket rákényszeríti a nemzetközi, illetve regionális szereplőkkel történő együttműködésre és a tevékenységükben rejlő gazdasági potenciál kiaknázására, az erősödő verseny az (egyre) szűkösebb állami támogatásokért, miközben a minőséggel kapcsolatos elvárások egyre nőnek (Jones és O'Shea, 2004). A állami finanszírozás egy részének kiváltása azt igényli a felsőoktatási intézményektől, hogy hagyományos szerepüket újraértékelve „vállalkozói” szemlélettel tekintsenek működésükre és ehhez illeszkedően egy újfajta menedzseri szemlélet alakuljon ki a vezetésükben (Denman, 2005). A vállalkozói szemlélet megköveteli, hogy az intézmény szerepét piacgazdasági kategóriákon

keresztül értékelje a menedzsment. E szerint az oktatási, képzési és kutatási tevékenység valós piaci igényeket kell, hogy kielégítsen. Amennyiben ezek az igények változnak, akkor rugalmasan követni kell azokat, különben hosszabb távon nem lesz versenyképes az intézmény, így bevételtől eshet el, ami alááshatja további működését. A „termékek”, illetve „szolgáltatások” előállításánál során továbbá törekedni kell a költségghatékony megoldások megtalálására.

Az internet szerepe a felsőoktatásban

A korábban említett elvárások a tudásgazdasággal szemben kiemelik mind a rendszerrel szembeni rugalmassági elvárásokat, mind a szereplők között létrejövő kommunikációs kapcsolatokat. A felsőoktatási intézményeknek az általuk felkínált képzési programokban illeszkedniük kell a hallgatóság igényeihez. Maga a hallgatói populáció is gyorsan változik. Jellemzően egyre több a nem nappali tagozaton tanuló hallgató, a tanulni vágyó korosztály felső határa kintebb tolódott. Továbbá egyre sokfélébb a tanulók háttéré, sokszor alacsonyabb előképzettséggel (Jones és O'Shea, 2004). Részben ezeknek a trendeknek tulajdonítható, hogy az oktatásban és képzésben is nagyobb igény mutatkozik a rugalmasságra, mind időben, térben értve, illetve a programokba való be- és kilépést tekintve is. A technológia előrehaladás (így az internettechnológia is) részben megköveteli az alkalmazkodást az intézmények részéről, de közben az alkalmazkodási képesség megteremtésének egy stratégiai pontját is jelentik.

Az e-learning kihívásai intézményi szinten

A térbeli és időbeli korlátokat felbontó információs és kommunikációs technológiák tehetik lehetővé, hogy az egyetemek és főiskolák bekapcsolódjanak a nemzetközi vérkeringésbe is, vagyis a helyi igények kielégítése mellett a „világfalu” központi szereplőivé válnak, így egy globális hallgatóságot elérve (Laurillard, 2002). Az új technológiák felhasználása azonban nem csak az oktatás lebonyolításának technikai részlete, hanem az intézmények szervezésének stratégiai kérdése is. Ahhoz, hogy a *e-learning*-ben rejlő potenciált kiaknázhassa az intézmény számos menedzsment kihívással kell, hogy szembesüljön:

Szervezeti struktúra. Az újfajta oktatási programok bevezetése jellemzően azt igényli, hogy bizonyos szervezeti egységek határain keresztül működő új munkacsoportok (esetleg új egységek) jöjjenek létre. A tanszékek és egyéb egységek tradicionálisan élesen (pl. diszciplínák alapján) megrajzolt határai valamelyest elmosódnak az új szerepek miatt. Amennyiben az intézményben nincs „hagyománya” az egységek közötti ilyen jellegű együttműködésnek, akkor az megnehezíti a program működtetését. Továbbá az egységek finanszírozása és a minőségbiztosítás is új modelleket igényel.

Szervezeti változás. Az e-learning-en alapuló programok bevezetésének sikerét befolyásolja az is, hogy a szervezet (intézmény) érintettjei (alkalmazottak, partnerek, kliensek, hallgatók) képesek-e az azzal járó kívánatos új normákat, attitűdöket magukévá tenni. A menedzsment feladatát képezi az is, hogy a változási folyamatot

aktívan felügyelje a rendelkezésre álló vezetési eszközökkel (jövőkép-alkotás, részvételen alapuló tervezés stb.).

Technikai hozzáértés és háttér. Az e-learning tartalom kidolgozásának feltétele természetesen az, hogy a közreműködők jártasak legyenek a hozzá kapcsolódó technológia alkalmazásában és lépést tudjanak tartani annak fejlődésével. A megfelelő technikai támogatás segíti leküzdeni a még ismeretlen, a bevezetés fázisában lévő programmal kapcsolatos esetleges frusztrációt.

Pszichológiai kihívások és stábfejlesztés. Az új technológia számos tekintetben vezethet ellenálláshoz a munkatársak részéről. A „nem értek hozzá”-ból adódó aggodalmakon túl felmerülhet ellenérzés a veszélyben hitt munkahely, a lecsökkenő közvetlen emberi interakciók, a korlátozott autonómia és hatalom miatt is. Ezek a potenciális problémák felértékelik a munkatársak számára szervezett munkahelyi tréningek szerepét az emberi erőforrás fejlesztésének intézményi stratégiájában, és segítenek felkészíteni a programban résztvevő kollégákat a munkájukkal kapcsolatos új kihívásokra az e-learning kapcsán.

Jogi kérdések. Hiába az elektronikus tartalmak gyorsan növekvő volumene, a szerzői jogokkal, adatvédelemmel és szellemi tulajdonnal kapcsolatos kérdések még mindig távol állnak a tisztázástól. Bár a fejlesztés a ködös jogi szabályozás mellett is folyhat, a tapasztalat azt mutatja, hogy ez valamelyest lassítja az e-learning terjedését. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy az e-learning már említett térbeli korlátozatlansága miatt a jogszabályi kereteket nemzetközi szinten is ismerni kell egy olyan intézménynek ami ténylegesen nemzetközi piacokat céloz meg programjaival.

Finanszírozás. Az e-learning programok előnye, hogy olyan speciális hallgatói csoportok is eljuthat, amelyek jellemzően nem tudnának részt venni hagyományos oktatási vagy képzési programokban. Amennyiben az adott ország felsőoktatás finanszírozási rendszere nem támogatja ezeket a programformákat (pl. nem ad diplomát), akkor feszültség keletkezhet az oktatáspolitikai célok (új hallgatói csoportok elérése) és a pénzügyi megtérüléssel kapcsolatos elvárások (programmal járó befektetések és egyéb költségek fedezése) között. A széleskörű e-learning programok kidolgozása jellemzően olyan mértékű befektetést igényel (szoftver, hardver, emberi erőforrás stb.), hogy még a fejlett nyugati országokban sem kifizetődő egy felsőoktatási intézménynek önállóan kivitelezni azt. A szűkös pénzügyi erőforrások e-learning fejlesztésekre történő allokálása párhuzamosan a hagyományos oktatási programoktól von el forrásokat, ami további dilemmát jelent stratégiai szempontból. Éppen ezért itt is fontossá válnak a stratégiai együttműködések a felsőoktatási intézmények, üzleti partnerek és finanszírozók között.

Hallgatói felkészülés támogatása. A belső munkatársak felkészítése mellett a hallgatók számára is támogatást kell nyújtani ahhoz, hogy az e-learning program által támasztott új követelményeknek meg tudjanak felelni, hiszen a tanulási folyamat és a tanulási környezet is másfajta hallgatói képességeket és munkavégzést igényel a hagyományos oktatási programokhoz képest. Amennyiben nincsenek felkészítve a befogadók, a tanulás akkor sem lesz sikeres, ha maga az oktatási program jól van megtervezve.

Menedzsment feladatok. Egy átfogó e-learning program megvalósítása szükségessé teszi alacsonyabb szervezeti szinteken is, hogy bizonyos menedzsment felada-

tokat ellássanak kiválasztott munkatársak. A hagyományos szervezeti egységkereteken átvágó projekt-csapatok működtetéséhez olyan emberekre van szükség, akik rendelkeznek vezetési képességekkel és képesek az új szerepeket felvállalni egy gyorsan változó, új technológiai környezetben.

Oktatói gárdával kapcsolatos kihívások. Az e-learning programok a hagyományostól eltérő képességeket és munkaszervezést igényelnek az oktatói gárda részéről is mind a tananyagfejlesztés, mind az oktatás, mind a számonkérés és értékelés szakaszában. Az oktatók foglalkoztatásának munkaügyi aspektusai (fizetés, munkaidő) szintén átgondolást igényelnek.

Az e-learning terjedését befolyásoló makrotényezők

A fent említett néhány kihívás is jól mutatja, hogy az internet és általában az információs és kommunikációs technológiák nyújtotta lehetőségek kihasználása nem szimplán infrastruktúrabeli kérdés a felsőoktatási intézmények számára. Ha csak az lenne, valószínűleg már jóval szélesebb körben elterjedtek volna az azokon alapuló oktatási programok. Bár az *e-learning*-ben a szakirodalom és a gyakorlati szakemberek is nagy fantáziát látnak mind az Egyesült Államokban, mind a versenytárs Európában, a kutatások azt mutatják, hogy az elterjedése és kiaknázása a vártnál lassabban történik, a penetráció főleg Európában eléggé alacsony (Martin et al., 2003). Az Egyesült Államokban az ezredforduló elején az e-learning tartalmak és szolgáltatások piacának nagysága már évente megduplázódott és 2003 elején durván 11.5 milliárd dolláros bevételt hozó iparággá nőtte ki magát. Itt már a '90-es évek közepén az egyetemek több mint fele kínált valamilyen formában on-line távoktatási programokat (Martin et al., 2003). Közben Európában az ezredfordulón még alig érte el a e-learning piac a 0.5 millió dolláros éves bevételt, bár később felgyorsult a bővülés és 2005-ben már hozzávetőleg 6 millió dolláros iparággá fejlődött. A jelentős eltérés az előzőleg felvázolt segítő/korlátozó mikroszintű tényezőkön túl természetesen az iparág társadalmi, gazdasági, kulturális és jogi környezetének különbségében is keresendő. Az Egyesült Államokban például kedvezően hat a fejlett informatikai infrastruktúra, a magas ingázási idő az otthon és a munkahely között, az individualista kultúra, és a kemény munka és önfegyelem pozitív társadalmi megítélése.

Hivatkozások

- Batterbury, Sarah, és Steve Hill. 2004. Assessing the Impact of Higher Education on Regional Development: Using a Realist Approach for Policy Enhancement. *Higher Education Management and Policy* 16, no. 3: 35–52.
- Denman, Brian D. 2005. What is a University in the 21st Century? *Higher Education Management and Policy* 17, no. 2: 1–18.
- Goddard, John. 2005. Institutional Management and Engagement with the Knowledge Society. *Higher Education Management and Policy* 17, no. 2: 1–22.
- Jones, Norah, és John O'Shea. 2004. Challengng hierarchies: The impact of e-learning. *Higher Education* 48, 379–395.